

Аналітична записка з питань порівняльного законодавства щодо врегулювання вимог до інклюзивності та безбар'єрності в закладах вищої освіти європейських держав та США*

***Анотація.** Аналітична записка містить результати порівняльного дослідження законодавства низки європейських держав (Німеччина, Польща, Італія, Чехія, Швеція, Франція, Велика Британія) і ЄС щодо врегулювання вимог інклюзивності та безбар'єрності у закладах вищої освіти. Проаналізовано положення законодавства про види гарантій права на освіту осіб з обмеженими можливостями. Досліджено організаційно-правові засади сприяння включення осіб з обмеженими можливостями до освітнього простору, правового регулювання вимог до закладів вищої освіти щодо: безбар'єрності доступу осіб до приміщень і територій навчальних закладів, їх інформаційних платформ; організації навчального процесу, змісту освітніх програм і вимог до результатів навчання; забезпечення спеціальним навчальним матеріалом. Визначено особливості вимог до спеціальної підготовки викладачів та інших осіб, які надають особам з обмеженими можливостями послуги, пов'язані з вищою освітою.*

Вступ.

Посилення соціального виміру вищої освіти є однією з основних ідей Болонського процесу з моменту його заснування. У крайньому комюніке міністрів держав-учасниць Болонського процесу визначені завдання для закладів вищої освіти (далі – ЗВО) на період до 2030 року, зокрема щодо посилення соціальної відповідальності та побудови інклюзивного, інноваційного та взаємопов'язаного Європейського простору вищої освіти¹.

Інклюзивна освіта у комюніке, як і в інших документах і програмах з питань науки та освіти держав Європейського Союзу, а також США розуміється у широкому значенні як соціально інклюзивна, що формує можливості для неупередженого включення до освітнього простору осіб з усіх суспільних груп населення. Водночас базові компоненти (критерії) інклюзивної вищої освіти становлять заходи, спрямовані на покращення доступу осіб з інвалідністю та особливими потребами до цього рівня освіти², організації їх спільного навчання з іншими студентами, з одночасним врахуванням їх потреб. Більшість держав ЄС мають нормативно-правове забезпечення системи інклюзивної освіти, однак використовують дещо різні підходи. Сучасний ЗВО має бути доступним та

---

¹ ENEA Ministerial Conference 2020. Rome. URL: <https://ehea2020rome.it/pages/ehea2020?fbclid=IwAR3B3Y-GlgMV0588VH6aA9NFfiWLHERwnmjSwY8rGl5D-JwhbsdSqnj69h8g>

² Для цілей аналітичної записки та з метою дотримання термінології, що застосовується у положеннях законодавства зарубіжних держав, у дослідженні використано слова: «особи з інвалідністю», «особи з особливими потребами», «особи з хронічними захворюваннями», «особи з особливими освітніми потребами», «особи з психофізіологічними потребами» – становлять один синонімічний ряд з терміном «особи з обмеженими можливостями».

безпечним для усіх суб'єктів освітнього процесу. Поширення ідеї доступності освітнього простору стало підґрунтям формування концепції просторової безбар'єрності, відповідно до якої освітнє середовище має бути безпечним і зручним для всіх. Суть концепції полягає в тому, що все, що проектується, будується і виробляється має бути таким, щоб ним могли скористатися всі без винятків.

Для України, яка приєдналася до Болонського процесу, вивчення зарубіжного досвіду щодо забезпечення інклюзивності та безбар'єрності у ЗВО та з'ясування особливостей відповідного законодавства сприятиме розумінню найкращих практик, що використовуються для забезпечення доступу осіб з обмеженими можливостями до вищої освіти. Не менший інтерес становить досвід США – держави, в якій ефективно реалізується ідея інклюзивної освіти вже тривалий час.

З огляду на те, що загальновизнані норми міжнародного права є складовою національного законодавства, звернемо, насамперед, увагу на те, що всі зазначені держави, за винятком США, ратифікували Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю 2006 року. Відповідно до Конвенції держави-учасниці забезпечують людям з обмеженими можливостями доступ, зокрема до загальної вищої освіти без дискримінації та на рівні з іншими задля чого створюють умови щодо розумного пристосування (частина п'ята статті 24)³. Водночас слід зазначити, що США є державою, в якій широко запроваджено законодавство щодо заборони дискримінації названої соціальної групи у всіх сферах життя⁴.

Основна частина.

В *Німеччині* відповідно до статті 3 Основного закону ніхто не може бути утисненим через свою інвалідність. Правову основу рівності осіб з інвалідністю у всіх сферах суспільного життя становлять: Федеральний закон про рівність осіб з інвалідністю; закони про рівність осіб з інвалідністю федеральних земель; закони про безбар'єрність (доступність) інформаційних технологій федеральних земель; Федеральний кодекс соціального страхування (9 книга) тощо.

Федеральний Рамковий закон про університети⁵ зобов'язує державні і приватні ЗВО забезпечувати рівні можливості особам з інвалідністю та особам з хронічними захворюваннями для навчання, якщо вони надають докази відповідності (атестат гімназії або ліцею), достатньої для курсу (програми) навчання. Якщо інвалідність або хронічна хвороба не дозволяють довести таку

---

³ Convention On The Rights Of Persons With Disabilities (CRPD). URL: <https://social.desa.un.org/issues/disability/crpd/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities-crpd>.

Rządowy projekt ustawy o ratyfikacji Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzonej w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. URL: <https://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?documentId=A25E942EAA7F8651C1257A0100356633>

⁴ 32 Years After US Disabilities Act, No Plans to Ratify UN Treaty It Inspired. URL: <https://www.voanews.com/a/years-after-us-disabilities-act-no-plans-to-ratify-un-treaty-it-inspired-/6675363.html>

⁵ Hochschulrahmengesetz in der Fassung der Bekanntmachung vom 19. Januar 1999 (BGBl. I S. 18), das zuletzt durch Artikel 1 des Gesetzes vom 15. November 2019 (BGBl. I S. 1622) geändert worden ist. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/hrg/BJNR001850976.html>

відповідність, то інші досягнення можуть зараховуватися для виконання вимог про відповідність програмі навчання. Законом передбачено право на «компенсацію за недоліки» загальних умов складання іспитів для студентів з обмеженими можливостями. Особи не можуть перебувати у невідгідному становищі під час навчання та користуються всіма пропозиціями ЗВО, наскільки це можливо, без сторонньої допомоги (§ 2). Порядок проведення іспитів має враховувати особливі потреби студентів з числа осіб з інвалідністю (§ 16), тобто ЗВО зобов'язані знаходити альтернативні рішення, якщо інвалідність або хронічна хвороба особи ставить її у невідгідне становище під час проведення іспитів. Наприклад, якщо особа сліпа, то необхідно знайти альтернативу запитанням візуального іспиту.

Реалізація програм інклюзивної освіти відбувається на підставі цільових та результативних угод між ЗВО та міністерствами освіти земель⁶. Комплексні програми мають бути адаптовані до індивідуальних потреб студентів з обмеженими можливостями та хронічними захворюваннями і забезпечувати можливість студентів розпочати і завершити навчання. Міністерство освіти Німеччини забезпечує функціонування Інформаційно-консультативного центру для студентів з обмеженими можливостями (Informations- und Beratungsstelle Studium und Behinderung (IBS)), завданнями якого є: надання інформації та консультацій, нетворкінг, представництво інтересів осіб з інвалідністю у ЗВО; забезпечення зв'язків з громадськістю. IBS досліджує та акумулює інформацію про вищу освіту та інвалідність у понад 400 ЗВО Німеччини⁷.

Відповідно до статті 2 Закону про університети Баден-Вюртемберга⁸ ЗВО беруть участь у соціальному супроводі студентів; враховують їх особливі потреби і передбачають у своїх положеннях спеціальні умови для студентів з обмеженими можливостями або хронічними захворюваннями, які виключають перебування осіб у невідгідному становищі під час навчання. З цією метою призначається представник або представник інтересів осіб з обмеженими можливостями, завданнями якого є забезпечення організації навчання студентів. Положення про іспити університету містять норми про порядок складання та екзаменаційні вимоги для осіб з обмеженими можливостями (стаття 32).

Відповідно до статті 24 Баварського Закону про інновації університетів⁹ ЗВО сприяють рівній участі осіб з обмеженими можливостями в університетському житті за допомогою спеціальних засобів і беруть це до уваги як керівний принцип.

---

⁶ Federal states at a glance. URL: <https://www.studierendenwerke.de/en/topics/studying-with-disabilities/law-politic-and-data/federal-states-at-a-glance>

⁷ Studying with Disabilities – Information and Advice Center. URL: <https://www.studierendenwerke.de/en/topics/studying-with-disabilities/information-and-advice-center>

⁸ Gesetz über die Hochschulen in Baden-Württemberg (Landeshochschulgesetz - LHG) vom 1. Januar 2005, das zuletzt geändert durch Artikel 8 des Gesetzes vom 7. Februar 2023 (GBl. S. 26, 43). URL: <https://www.landesrecht-bw.de/bsbw/document/jlr-HSchulGBWrahmen/part/X>

⁹ Bayerisches Hochschulinnovationsgesetz (BayHIG) vom 5. August 2022 (GVBl. S. 414, BayRS 2210-1-3-WK), das zuletzt durch § 3 des Gesetzes vom 23. Juni 2023 (GVBl. S. 251) und durch § 2 des Gesetzes vom 24. Juli 2023 (GVBl. S. 455) geändert worden ist. URL: <https://www.gesetze-bayern.de/Content/Document/BayHIG/true>

Університет призначає, з числа штатних працівників, особу, яка діє як представник або представник інтересів студентів з обмеженими можливостями для запобігання ситуацій несприятливого становища осіб під час навчання. Представник бере участь у прийнятті рішень університету, якщо вони стосуються інтересів студентів з обмеженими можливостями.

Відповідно до статті 4 Закону про університети Землі Берлін¹⁰ ЗВО враховують особливі потреби студентів-інвалідів і вживають необхідні заходи для їх інтеграції; забезпечують у навчальному процесі компенсацію недоліків при збереженні еквівалентності. Екзаменаційні положення університету передбачають можливість повної або часткової заміни завдань іспитів в іншій еквівалентній досягненням формі, якщо є докази фізичних вад та інвалідності особи (стаття 31).

Бранденбурзький Закон про вищу освіту¹¹ містить положення щодо обов'язків ЗВО враховувати особливі потреби студентів з обмеженими можливостями шляхом здійснення необхідних заходів для їх інтеграції в усі сфери студентського життя, а також організації навчання та іспитів, які забезпечують компенсацію недоліків і рівну участь в університетських дослідженнях, зберігаючи еквівалентність. Університети створюють умови для діяльності представника або представника інтересів таких студентів, до обов'язку якого включається звітування перед ректором університету (статті 3,19,69).

Положення параграфу 62 б розділу 62 Закону про вищі навчальні заклади землі Північний Рейн-Вестфалія¹² визначають повноваження представника або представника інтересів студентів з обмеженими можливостями у забезпеченні особливих потреб, у плануванні та організації умов викладання і навчання, а також у компенсації недоліків щодо доступу і допуску до навчання та іспитів таких студентів. Окрім того, Законом передбачено право представника на доступ до необхідної інформації, а також визначено повноваження щодо реєстрації і розгляду скарг про порушення, які мали місце стосовно студентів з обмеженими можливостями.

У *Польщі* конституційно-правові засади інклюзивності та безбар'єрності у закладах вищої освіти становлять такі положення¹³: ніхто не може зазнавати дискримінації в політичному, соціальному чи економічному житті з будь-якої причини (частина друга статті 32 Конституції); кожен має право на освіту (частина перша статті 70 Конституції); органи державної влади забезпечують громадянам загальний і рівний доступ до освіти, для цього створюють і підтримують системи

---

¹⁰ Gesetz über die Hochschulen im Land Berlin (Berliner Hochschulgesetz - BerlHG) in der Fassung vom 13. Februar 2003. URL: <https://gesetze.berlin.de/bsbe/document/aiz-jlr-HSchulGBErahmen%4020101229/part/x>

¹¹ Brandenburgisches Hochschulgesetz (BbgHG) vom 28. April 2014 zuletzt geändert durch Gesetz vom 23. September 2020. URL: <https://bravors.brandenburg.de/gesetze/bbghg>

¹² Gesetz über die Hochschulen des Landes Nordrhein-Westfalen (Hochschulgesetz - HG) vom 16. September 2014 (Fn 1) (Artikel 1 des Hochschulzukunftsgesetzes vom 16. September 2014 (GV. NRW. S. 547)). URL: https://recht.nrw.de/lmi/owa/br_text_anzeigen?v_id=10000000000000000654

¹³ KONSTYTUCJA RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ z dnia 2 kwietnia 1997 r. URL: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>

індивідуальної фінансової та організаційної допомоги студентам, умови надання якої визначаються законом (частина четверта статті 70 Конституції).

Означені положення отримали розвиток у спеціальному законодавстві. Відповідно до Закону про вищу освіту та науку¹⁴ одне з десяти основних завдань університету становить створення умов для повноцінної участі осіб з обмеженими можливостями у процесі вступу до університету з метою навчання, у освітньому процесі та науковій діяльності (пункт 6 частини першої статті 11). Серед форм матеріальної підтримки передбачено право на подання заяви щодо отримання стипендії для осіб з інвалідністю (пункт 2 частини першої статті 86)¹⁵, яка може бути призначена студенту, інвалідність якого підтверджується документами, що визначені Законом про професійну та соціальну реабілітацію і зайнятість осіб з інвалідністю¹⁶. Призначення означеної стипендії або відмова у її призначенні відбуваються у адміністративному порядку. Передбачено право органів студентського самоврядування – стипендіальної комісії та апеляційної стипендіальної комісії приймати рішення щодо призначення відповідної матеріальної підтримки (частина третя статті 86). Водночас у разі його невідповідності законодавству ректор своїм розпорядчим рішенням може його скасувати (частина четверта статті 86).

Законодавством встановлено мінімальні вимоги щодо забезпечення доступності для осіб з особливими потребами¹⁷: фізичної / архітектурної безбар'єрності (наприклад, встановлення в будівлі пристроїв або використання технічних засобів, архітектурних рішень, що забезпечують доступ до всіх приміщень, окрім технічних; забезпечення для осіб з особливими потребами можливості щодо евакуації або бути врятованими у інший спосіб); цифрової безбар'єрності, вимоги до якої визначено Законом від 4 квітня 2019 року про цифрову доступність вебсайтів і мобільних додатків публічних установ.

Доцільно зазначити, що у XXI столітті не менш важливою за фізичну безбар'єрність є безбар'єрність цифрова та інформаційно-комунікаційна, яка проявляється у забезпеченні, зокрема, використання мови жестів та інших засобів спілкування, встановлення технічних засобів для надання послуг особам з вадами слуху. В рамках імплементації Директиви (ЄС) 2016/2102¹⁸ визначено вимоги щодо цифрової доступності вебсайтів та мобільних додатків державних органів і

---

¹⁴ USTAWA z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/prawo-o-szkolnictwie-wyzszym-i-nauce-18750400>

¹⁵ Там само.

¹⁶ Стаття 89. Там само. Статті 5, 92. USTAWA z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/rehabilitacja-zawodowa-i-spoeczna-oraz-zatrudnianie-osob-16798906>

¹⁷ Стаття 6. Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20190001696>

¹⁸ Directive (EU) 2016/2102 of the European Parliament and of the Council of 26 October 2016 on the accessibility of the websites and mobile applications of public sector bodies (Text with EEA relevance) *OJ L 327, 2.12.2016, p. 1–15*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32016L2102>

установ¹⁹. Наприклад, означені інституції зобов'язані підготувати цифрову декларацію про доступність для кожної мовної версії вебсайту або мобільного додатка і розмістити її таким чином, щоб користувач міг отримати доступ до неї під час навігації вебсайтом або під час завантаження мобільного додатка²⁰. Зазначена декларація складається згідно з шаблоном, що міститься у додатку до Імплементативного рішення Комісії (ЄС) 2018/1523, а також повинна відповідати вимогам польського законодавства²¹.

Наразі у Польщі започатковано спробу модернізації законодавства у сфері захисту прав осіб відповідної соціальної групи через розроблення законопроекту про рівні можливості для осіб з обмеженими можливостями (Ustawy o wyrównywaniu szans osób z niepełnosprawnościami), яким пропонується комплексний підхід щодо внесення змін до чинного законодавства, зокрема й щодо реалізації права на освіту²². Доречно зазначити щодо поширеності практики реалізації програми, яка фінансується фондами ЄС і спрямована на усунення бар'єрів щодо доступу осіб з обмеженими можливостями до закладів системи вищої освіти та науки²³.

В *Італії* на конституційному рівні обов'язком держави визначено усунення економічних та соціальних перешкод, які фактично обмежують свободу та рівність громадян і перешкоджають повноцінному розвитку особистості²⁴.

Рамковим законом про допомогу, соціальну інтеграцію та права осіб з обмеженими можливостями 1992 року відповідній соціальній групі гарантується, зокрема, право на навчання у вищих навчальних закладах²⁵. Перешкодою для реалізації права на освіту не можуть бути труднощі в навчанні, що зумовлені інвалідністю²⁶. Законодавством передбачено, що освітня інтеграція осіб з обмеженими можливостями має здійснюватися без порушення правил оцінювання

---

¹⁹ Стаття 5 тощо. USTAWA z dnia 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych. URL: <https://www.prawo.vulcan.edu.pl/przegdok.asp?qdatprz=akt&qplikid=4986>

²⁰ Частина перша, восьма, дев'ята статті 10. Там само.

²¹ Частина друга, четверта, п'ята, шоста статті 10. Там само. Commission Implementing Decision (EU) 2018/1523 of 11 October 2018 establishing a model accessibility statement in accordance with Directive (EU) 2016/2102 of the European Parliament and of the Council on the accessibility of the websites and mobile applications of public sector bodies (Text with EEA relevance.) C/2018/6559 OJ L 256, 12.10.2018, p. 103–107. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dec_impl/2018/1523/oj

²² Potrzeba i możliwości wyrównywania szans. URL: <https://wyrownywanieszans.mriips.gov.pl/>

²³ Dostępność podmiotów szkolnictwa wyższego. URL: <https://www.gov.pl/web/ncbr/dostepnosc-podmiotow-szkolnictwa-wyzszego>

²⁴ Стаття 3. COSTITUZIONE ITALIANA. TESTO VIGENTE aggiornato alla legge costituzionale 26 settembre 2023, N. 1. URL: <https://www.senato.it/istituzione/la-costituzione>

²⁵ Частина друга статті 12. LEGGE 5 febbraio 1992, n. 104. Legge-quadro per l'assistenza, l'integrazione sociale e i diritti delle persone handicappate. URL: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:1992-02-05;104!vig=>

²⁶ Частина четверта статті 12. Там само.

їхніх знань²⁷ і через реалізацію певних заходів²⁸. Наприклад, індивідуальні проекти, що розробляються муніципалітетами за погодженням з місцевими департаментами охорони здоров'я, становлять собою комплекс послуг у сфері освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, культури, відпочинку, спорту тощо. Однією зі складових означених проектів є індивідуальний навчальний план²⁹.

Окрім органів місцевого самоврядування значна роль у забезпеченні доступу осіб з обмеженими можливостями до вищої освіти відведена ЗВО. Наприклад, такі особи забезпечуються необхідними для ефективного реалізації права на освіту допоміжними засобами (технічне обладнання, засоби навчання, технічна допомога у будь-якій іншій формі) як на індивідуальному рівні, так і на рівні університету. Університетами здійснюється планування використання інструментів сприяння, що є адекватними потребам особи та специфіці індивідуального плану навчання, зокрема запровадження професійних перекладачів для глухих студентів, використання експериментальних дидактичних матеріалів³⁰, підтримка спеціалізованих служб репетиторства, що створені університетами³¹.

Студенти з обмеженими фізичними можливостями складають заліки, спрямовані на оцінювання їх успішності, або іспити, у тому числі університетські, з використанням необхідних для них засобів і з допомогою репетиторської служби. Допускається як використання технічних засобів, специфіку яких зумовлено типом захворювання, так і проведення еквівалентних тестів за пропозицією спеціалізованої репетиторської служби³².

Законодавство також містить вимоги щодо дотримання архітектурної безбар'єрності. Проект будівництва ЗВО має передбачати: здійснення технічних робіт із встановлення механізмів, що забезпечуватимуть доступ на верхні поверхи, зокрема сходовий ліфт; наявність доступу до загальних та окремих частин будівлі і принаймні одного рівня доступу, пандусів без сходинок або відповідних підйомних засобів; встановлення у будівлях з більш, ніж трьома рівнями над землею, ліфту для кожного головного входу, до якого можна піднятися через пандуси без сходів. До проекту обов'язково додається декларація кваліфікованого спеціаліста про

---

²⁷ LEGGE 4 agosto 1977, n. 517. Norme sulla valutazione degli alunni e sull'abolizione degli esami di riparazione nonché altre norme di modifica dell'ordinamento scolastico. URL: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:1977-08-04;517>

²⁸ Частина перша статті 13. LEGGE 5 febbraio 1992, n. 104. Legge-quadro per l'assistenza, l'integrazione sociale e i diritti delle persone handicappate. URL: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:1992-02-05;104!vig=>

²⁹ Стаття 14. LEGGE 8 novembre 2000, n. 328. Legge quadro per la realizzazione del sistema integrato di interventi e servizi sociali. URL: <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/gu/2000/11/13/265/so/186/sg/pdf>

³⁰ DECRETO DEL PRESIDENTE DELLA REPUBBLICA 31 maggio 1974, n. 419. Sperimentazione e ricerca educativa, aggiornamento culturale e professionale ed istituzione dei relativi istituti. URL: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:presidente.repubblica:decreto:1974-05-31;419 chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/URL: https://www.gazzettaufficiale.it/eli/gu/1974/09/13/239/so/0/sg/pdf>

³¹ Частина перша статті 13. LEGGE 5 febbraio 1992, n. 104. Legge-quadro per l'assistenza, l'integrazione sociale e i diritti delle persone handicappate. URL: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:1992-02-05;104!vig=>

³² Стаття 16. Там само.

відповідність проектних документів законодавчим вимогам³³. Дозвіл на будівництво та свідоцтво про придатність для використання будівлі видаються у разі відповідності проекту або спорудженої будівлі названим вимогам, контроль щодо чого покладено на міського голову³⁴. Детальні технічні вимоги до будівництва нових будівель або реконструкції збудованих будівель щодо гарантування доступності, пристосованості встановлено Наказом міністра громадських робіт³⁵.

Одним з інструментів постійного оновлення законодавства, що забезпечує права осіб з обмеженими можливостями, зокрема, щодо доступу до вищої освіти, є Національна конференція з політики у сфері інвалідності, яку кожні три роки скликає і проводить Голова Ради міністрів або Міністр у справах інвалідів та сім'ї. Участь у цьому заході беруть державні та приватні установи, що здійснюють діяльність у сфері допомоги та соціальної інтеграції людей з обмеженими можливостями. Висновки цієї конференції передаються до Парламенту для визначення можливих коригувань законодавства³⁶.

У *Чехії* Хартія основних прав та свобод, що становить складову Конституції, гарантує основні права та свободи, зокрема право на освіту кожному, незалежно від статусу³⁷. Законом про вищу школу на державні університети покладено обов'язок здійснення всіх доступних заходів для вирівнювання можливостей навчання в цих ЗВО³⁸. Одним із принципів освіти законодавством визначено рівний доступ без будь-якої дискримінації, в тому числі за станом здоров'я, та врахування освітніх потреб особистості³⁹.

Разом із тим, законодавством передбачено право ЗВО щодо встановлення стану здоров'я абітурієнта як однієї з умов вступу на навчання за певною освітньою програмою, якщо це зумовлено її змістом⁴⁰. Вимоги щодо стану здоров'я

---

³³ Частина третя, четверта статті 1. LEGGE 9 gennaio 1989, n. 13. Disposizioni per favorire il superamento e l'eliminazione delle barriere architettoniche negli edifici privati. URL: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:1989-01-09;13~art2>

³⁴ Частина четверта, п'ята статті 24. LEGGE 5 febbraio 1992, n. 104. Legge-quadro per l'assistenza, l'integrazione sociale e i diritti delle persone handicappate. URL: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:1992-02-05;104!vig=>

³⁵ DECRETO MINISTERIALE 14 giugno 1989, n. 236. Prescrizioni tecniche necessarie a garantire l'accessibilità, l'adattabilità e la visitabilità degli edifici privati e di edilizia residenziale pubblica sovvenzionata e agevolata, ai fini del superamento e dell'eliminazione delle barriere architettoniche. URL: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:ministero.lavori.pubblici:decreto:1989-06-14;236>

³⁶ Стаття 41- bis. <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:1992-02-05;104~art3>. URL: <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/gu/1992/02/17/39/so/30/sg/pdf>

³⁷ Частина перша статті 3, частина перша статті 33. USNESENÍ předsednictva České národní rady ze dne 16. prosince 1992 o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součásti ústavního pořádku České republiky. Ústavní zákon č. 2/1993 Sb. ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb. a ústavního zákona č. 295/2021 Sb. URL: <https://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>. Ústava České republiky ze dne 16. prosince 1992. URL: <https://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html>

³⁸ Пункт е частини першої статті 21. Zákon č. 111/1998 Sb. Zákon o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách). URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1998-111>

³⁹ Пункти а, б частини першої статті 2. Zákon č. 561/2004 Sb. ZÁKON ze dne 24. září 2004 o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561>

⁴⁰ Частина перша статті 49. Zákon č. 111/1998 Sb. Zákon o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách). URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1998-111>

абітурієнта повинні оприлюднюватися у загальнодоступній частині загального вебсайту закладу освіти або вебсайту факультету. Окрім цього має оприлюднюватися статистична інформація щодо студентів, які вступили на навчання за відповідними програмами⁴¹. Приватні університети зобов'язані розміщувати у загальнодоступній частині свого вебсайту інформацію про доступність для осіб з обмеженими можливостями акредитованих освітніх програм, що пропонуються цими закладами⁴². Освітня програма для здобуття вищої професійної освіти має розміщуватися у загальнодоступному місці відповідного навчального закладу таким чином, щоб будь-хто мав можливість ознайомитися з її змістом, зробити копії та витяги або придбати копію за помірну ціну⁴³.

Для студентів з особливими освітніми потребами запроваджено заходи щодо їх підтримки для реалізації власних освітніх можливостей або реалізації їх прав на рівні з іншими⁴⁴. Під означеними заходами розуміються необхідні корективи в освітніх послугах, що відповідають стану здоров'я, культурному середовищу або іншим умовам життя студента. За такими особами закріплено право безоплатного отримання відповідних заходів. Порядок надання такої підтримки встановлено на підзаконному рівні⁴⁵.

Щодо забезпечення безбар'єрності ЗВО, варто акцентувати увагу на оновленні положень законодавства про будівництво. До технічних вимог щодо будівель віднесено обов'язковість їх проектування і спорудження з урахуванням доступності для осіб з обмеженими можливостями пересування або орієнтації під час їх використання, обслуговування або експлуатації⁴⁶.

Звернемо увагу на багаторічну практику розроблення представниками органів державної влади, місцевого самоврядування за участю представників громадських організацій осіб з обмеженими можливостями національних планів підтримки рівних можливостей для осіб з обмеженими можливостями, перший з яких прийнято у 1992 році, а наразі реалізовується відповідний план на період з 2021 року по 2025 рік⁴⁷.

---

⁴¹ Частина п'ята статті 49. Zákon č. 111/1998 Sb. Zákon o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách). URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1998-111>

⁴² Пункт е частини першої статті 42. Zákon č. 111/1998 Sb. Zákon o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách). URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1998-111>

⁴³ Частина друга статті 6. Zákon č. 561/2004 Sb. ZÁKON ze dne 24. září 2004 o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561>

⁴⁴ Частина перша статті 16. Zákon č. 561/2004 Sb. ZÁKON ze dne 24. září 2004 o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561>

⁴⁵ Vyhláška č. 27/2016 Sb. Vyhláška o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2016-27>

⁴⁶ Стаття 149. Zákon č. 283/2021 Sb. Zákon stavební zákon. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2021-283>

⁴⁷ Národní plán podpory rovných příležitostí pro osoby se zdravotním postižením na období 2021–2025. URL: https://vlada.gov.cz/cz/ppov/vvozp/dokumenty/narodni-plan-podpory-rovných-přiležitosti-pro-osoby-se-zdravotním-postižením-na-období-2021_2025-183042/

USNESENÍ VLÁDY ČESKÉ REPUBLIKY ze dne 20. července 2020 č. 761 o Národním plánu podpory rovných příležitostí pro osoby se zdravotním postižením na období 2021–2025. URL: [chrome-](https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2020-761)

У *Швеції* на конституційному рівні гарантовано право кожного, зокрема на освіту, і встановлено обов'язок держави щодо запобігання дискримінації осіб, зокрема на підставі інвалідності⁴⁸.

Вимоги щодо інклюзивності вищої освіти регламентуються, насамперед, Законом про дискримінацію, метою якого є протидія дискримінації та сприяння іншими засобами забезпеченню рівних прав та можливостей незалежно від тих чи інших особливостей людини, наприклад, інвалідності⁴⁹. Будь-хто, хто здійснює освітню діяльність (провайдер освіти), не має права дискримінувати будь-якого студента, який навчається або подає заяву на вступ до відповідного закладу⁵⁰.

Законом встановлено відповідний механізм, що складається з низки «активних заходів», під якими розуміється превентивна, просвітницька діяльність, зокрема у сфері вищої освіти, з протидії дискримінації студентів в навчальному процесі, а також інші заходи щодо забезпечення рівності їх прав і можливостей осіб незалежно від інвалідності⁵¹. Означені заходи здійснюються університетами на постійній основі через використання таких інструментів як: дослідження наявності в цих установах ризиків дискримінації або інших перешкод для реалізації рівних прав і можливостей; аналіз причин ризиків і перешкод (у разі їх виявлення); профілактичні, стимулюючі і обґрунтовані заходи; моніторинг і оцінювання відповідної роботи⁵². Перелічені «активні заходи» охоплюють всі аспекти освітнього процесу: процедуру прийому, методологію викладання і організацію навчального процесу; оцінювання досягнень студентів (зокрема, іспити); освітнє середовище; можливість поєднання навчання та батьківства⁵³. Важливо звернути увагу на законодавче закріплення потреби співпраці провайдера освіти, студентів та викладачів⁵⁴. Результати здійснених «активних заходів» мають відображатися у щорічних звітах, структуру якого визначено Законом⁵⁵. Вимоги щодо безбар'єрності, тобто доступності і зручності використання будівель для осіб з обмеженою мобільністю і орієнтацією, встановлено Законом про планування і будівництво⁵⁶.

---

extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://vlada.gov.cz/assets/ppov/vvozp/dokumenty/Usneseni-vlady-CR-k-Narodnimu-planu.pdf.

⁴⁸ § 2. Kungörelse (1974:152) om beslutad ny regeringsform. URL: <https://lagen.nu/1974:152>.

⁴⁹ § 1 гл. 1. Diskrimineringslag (2008:567). URL: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/diskrimineringslag-2008567_sfs-2008-567/.

⁵⁰ § 5 гл. 2. Там само.

⁵¹ § 1, гл. 3. Там само.

⁵² § 2, гл. 3. Diskrimineringslag (2008:567). URL: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/diskrimineringslag-2008567_sfs-2008-567/.

⁵³ § 17, гл. 3. Там само.

⁵⁴ § 19, гл. 3. Там само.

⁵⁵ § 20, гл. 3. Там само.

⁵⁶ Див.: § 4 тощо. Plan- och bygglag (2010:900). URL: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/plan-och-bygglag-2010900_sfs-2010-900/#K8

Доцільно зазначити, що з огляду на закріплену на рівні законодавства автономію університетів і суттєву роль студентського самоврядування⁵⁷, рівень ефективності застосування законодавчих вимог щодо інклюзивності ЗВО зумовлено, значною мірою, політикою їхнього керівництва та активністю студентської і викладацької спільнот. Пересвідчитися в цьому можна на прикладі збірки «Університет для всіх» («En högskola för alla»), в якій містяться матеріали про успішний досвід деяких закладів вищої освіти щодо забезпечення рівних прав та можливостей для студентів з обмеженими можливостями⁵⁸.

У **Франції** значні зміни щодо гарантій прав осіб з інвалідністю у всіх сферах суспільного життя пов'язують з прийняттям Закону № 2005-102 від 11 лютого 2005 року про рівні права та можливості, участь і громадянство осіб з інвалідністю⁵⁹. Так відповідно до внесених до статті L112-1 Кодексу про освіту змін, держава надає фінансові і людські ресурси, необхідні для звичайного навчання дітей, підлітків або дорослих з обмеженими можливостями⁶⁰. Для забезпечення належного курсу навчання, кожна особа з обмеженими можливостями має право на оцінку навичок, потреб і визначення необхідних заходів. Оцінку потреб проводить міждисциплінарна група (стаття L.146-8 Кодексу соціальних дій та сім'ї⁶¹). Залежно від результатів оцінювання, для кожної особи (її сім'ї) розробляється персоналізований навчальний проект (PPS). Проект подається до Комісії з прав і автономій осіб з обмеженими можливостями (CDAPH). За необхідності проектом передбачається надання педагогічних, психологічних, соціальних, медичних і парамедичних послуг – локалізовані освітні блоки інклюзії (ULIS)⁶². Заклади освіти Міністерства національної освіти Франції можуть пропонувати особам з обмеженими можливостями адаптовані до їх потреб методи дистанційного навчання. Окрім того, викладачі закладів освіти отримують під час свого початкового і подальшого професійного навчання (перепідготовки) курс спеціальної підготовки щодо прийому і навчання осіб з обмеженими можливостями та засвоюють різні методи освітньої підтримки.

---

⁵⁷ Автономія університетів гарантується, зокрема наділенням їхніх правлінь правом контролю усієї діяльності цих установ та покладанням на них відповідальності за виконання завдань. Самоврядування студентів реалізується у формі студентської спілки, основною метою якої є моніторинг та участь у розвитку освіти та умов навчання в університеті. Гл. 2, § 9 гл. 4. Högskolelag (1992:1434). URL: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/hogskolelag-19921434_sfs-1992-1434/

⁵⁸ Funktionsnedsättning och högre studier. URL: <https://www.uhr.se/lika-mojligheter/funktionsnedsattning-inom-hogskolan/>. En högskola för alla. Goda exempel som ökar tillgängligheten och motverkar diskriminering av studenter med funktionsnedsättning. URL: https://www.uhr.se/globalassets/_uhr.se/publikationer/2019/uhr-en-hogskola-for-alla-2019.pdf.

⁵⁹ Loi n° 2005-102 du 11 février 2005 pour l'égalité des droits et des chances, la participation et la citoyenneté des personnes handicapées. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000809647>

⁶⁰ Code de l'éducation. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071191/2013-07-24/

⁶¹ Code de l'action sociale et des familles. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006074069/

⁶² «Together : international perspectives on inclusive education»: conference aims. URL: <https://www.education.gouv.fr/international-perspectives-inclusive-education-9734>

Система освіти Франції передбачає такі моделі інклюзивного навчання: індивідуальні відвідування занять (всі рівні освіти) з сторонньою, технічною та медико-соціальною допомогою (PPS) (Décret no. 2014-1485 Ministry of education). Особлива увага приділяється заходам допомоги для підготовки особи до бакалавра або наступних рівнів вищої освіти; освітні інклюзивні підрозділи (ULIS) у професійно-технічних школах (lycées), по завершенню яких особи отримуються диплом бакалавра (Baccalaureat). (Circulaire no. 2015-129 Ministry of education). Водночас ULIS у загальних та професійно-технічних ліцеях – це підготовка осіб до вступу до ЗВО і встановлення контакту з особою, відповідальною у ЗВО за інклюзивну освіту⁶³; спеціальні умови під час складання іспитів у ЗВО (L 112- і D 351-27– 31 Code de l'éducation): надання додаткового часу та його врахування під час проведення тестів; присутність асистента або відповідного пристрою зв'язку; надання спеціального обладнання або використання кандидатом його особистого обладнання. Коригування умов складання усних, письмових, практичних іспитів або конкурсів для вищої освіти, що є необхідним у зв'язку з інвалідністю чи розладом здоров'я, що викликає інвалідність, передбачаються наказами міністерства (L112-4 Code de l'éducation).

Варто зазначити, у Франції вища освіта характеризується співіснуванням двох підсистем: державні (громадські) університети, які мають відкриту політику вступу, за винятком Instituts Universitaires de Technologie (IUT); «елітні школи» (Grandes Écoles) (вищі або спеціалізовані як державні, так і приватні) з високовибірковою політикою прийому. З метою гарантування рівних можливостей осіб з інвалідністю з іншими кандидатами під час навчання та складання іспитів, програми державних (громадських) університетів мають містити корегування для кандидатів з інвалідністю (стаття D112-1 Code de l'éducation). Служби підтримки університету розміщують інформацію про підтримку осіб з обмеженими можливостями, зокрема: спеціальна адміністративна підтримка, адаптований доступ до приміщень, навчальна допомога (підручники, технічна підтримка, конспекти тощо), послуги асистента з навчання (освітній помічник). Консультанти допомагають студентам з обмеженими можливостями отримати доступ до адаптованого студентського житла, дбають про доступність для таких осіб університетських ресторанів. Транспортні витрати для студентів з обмеженими можливостями, які навчаються у громадському ЗВО, можуть бути покриті за рахунок префектури.

Щодо вимог просторової безбар'єрності ЗВО, то їх дотримання забезпечується нормами загального законодавства про містобудування. Державний орган може надавати дозвіл на будівництво, розширення або здійснення структурних робіт будівлі, відповідно до положень статей L. 162-1, L. 163-1 і L. 164-1 Кодексу про будівництво і житло лише якщо власник проекту розробив пакет

---

⁶³ Country information for France - Systems of support and specialist provision. URL: <https://www.european-agency.org/country-information/france/systems-of-support-and-specialist-provision>

документів, що стосується забезпечення доступності будівлі для осіб з обмеженими можливостями⁶⁴.

У Франції функціонує Студентська федерація для роботи та навчання осіб з обмеженими можливостями (далі – FÉDÉEH), яка допомагає студентам з обмеженими можливостями в їхньому професійному навчанні з наступним працевлаштуванням. До FÉDÉEH входять студентські асоціації університетів і Grandes Ecoles .

США є однією з перших держав, яка втілила в життя ідеї інклюзивності в освіту. Відповідно до Федерального закону (94–142) про освіту осіб з обмеженими можливостями, 1975 (Individuals with Disabilities Education Act (далі – IDEA)⁶⁵ (базовий нормативно-правовий акт про освіту осіб з особливими психофізіологічними потребами) гарантовано право осіб з обмеженими можливостями на безкоштовну освіту відповідної якості у навчальних закладах державної форми власності. IDEA встановлює обов'язок штатів надавати спеціальну освіту і пов'язані з нею послуги, відповідно до федеральних освітніх стандартів. Законом запроваджено у навчальний процес програми подвійного зарахування (dual enrollment programs) – відвідування навчальних курсів коледжів або університетів учнями старших класів. IDEA передбачає можливість ЗВО отримувати дискреційні гранти для підтримки досліджень, демонстрацій, технічної допомоги та розвитку технологій, підготовки кадрів і персоналу, а також центрів навчання батьків і поширення інформації з питань освіти осіб з обмеженими можливостями⁶⁶. Відповідно до IDEA особи з обмеженими можливостями (13 категорій) мають право на отримання спеціальних освітніх послуг⁶⁷, на індивідуальні плани освіти з метою переходу від середньої школи до післясередньої освіти.

Федеральним Законом про можливість здобуття вищої освіти (110 – 315, Higher Education Opportunity Act (далі – НЕОА), 2008 р.) внесено зміни до Закону про вищу освіту 1965 року, відповідно до яких передбачено сприяння доступу до вищої освіти студентів з обмеженими можливостями. ЗВО, що беруть участь у програмах підготовки таких студентів, повинні розмістити на своєму вебсайті калькулятор вартості навчання та інформацію про заходи підтримки, які враховують індивідуальні потреби особи. Таким чином удосконалено положення: про фінансову допомогу в межах програм переходу (Comprehensive Transition Program, далі – СТР) і програму післясередньої освіти (Postsecondary Program,

---

⁶⁴ Code de la construction et de l'habitation. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006074096/

⁶⁵ Public Law 94-142 - nov. 29, 1975. URL. <https://www.govinfo.gov/content/pkg/STATUTE-89/pdf/STATUTE-89-Pg773.pdf>

⁶⁶ Discretionary Grants. URL: <https://sites.ed.gov/idea/discretionary-grants/>

⁶⁷ До них належать: логопедична та мовна терапія, ерготерапія та фізична терапія. Сертифіковані фахівці з орієнтації та мобільності, викладачі для осіб з вадами зору, сертифіковані поведінкові аналітики та музичні терапевти можуть надавати такі послуги.

далі – PSE); врегульовано порядок отримання Пелл Гранту (Pell Grants), гранту на додаткову освіту (Supplemental Educational Opportunity Grants). Відповідно до HEOA програми можуть передбачати асигнування заходів отримання ранньої обізнаності та підготовки до бакалаврату (GEARUP), а також виплату стипендії. Врегульовано право на доступ до Федерального фонду Робота-навчання (Federal Work-Study Fund)⁶⁸ і порядок подачі заявки на федеральну студентську допомогу (FAFSA).

Найбільш значимими змінами, які були запроваджені у систему вищої освіти законом HEOA, вважають доступ до фінансової допомоги студентам з інтелектуальною недостатністю (TPSID), які відвідують програми коледжу в межах інклюзивної післясередньої освіти. Законодавство не зобов'язує коледжі пропонувати такі програми, але стимулює ЗВО їх здійснювати шляхом надання грантів. Держава також фінансує національний координаційний центр програм СТР і PSE – Think College (Массачусетський університет, Бостон). Станом на травень 2023 року в університетських і коледжних містечках в США реалізовувалося 310 програм СТР і PSE без отримання ступеня освіти⁶⁹.

Програми СТР можуть бути частиною 2-річного або 4-річного навчання у коледжі або університеті, іноді з пропозицією проживання у кампусі. Низка таких програм передбачає освітні послуги для учнів, які навчаються у державній школі після 12-го класу («подвійне зарахування»). Застосовуються різні підходи до оцінки набутих навичок (знань), але найпоширенішим є видача сертифікату. Як правило, особи проходять навчання за програмами звичайного курсу, але виконують модифіковані курсові завдання і складають модифіковані іспити. Студенти не отримують залікових одиниць, але у разі успішного завершення навчання можуть бути зараховані до ЗВО для отримання наступного рівня освіти. Працевлаштування студентів, які завершують такі програми, становить 70-80 %⁷⁰.

За способом організації навчального процесу існують такі основні типи моделей PSE: змішані (гібридні), відокремлені, повністю включені (інклюзивні). Змішана (гібридна) модель передбачає навчання і участь у громадських заходах, академічних заняттях осіб з обмеженими можливостями разом із студентами без інвалідності (аудит або залік) і заняття з іншими студентами з обмеженими можливостями («перехідні» класи). Відокремлена модель передбачає навчання в класах з іншими студентами з обмеженими можливостями (програми «життєвих навичок»). Інклюзивна модель передбачає індивідуальний підхід, відповідно до якого учні отримують освітні послуги за допомогою навчального тренера,

---

⁶⁸ Higher Education Opportunity Act of 2008. URL: <http://www.thinkcollege.net/images/stories/HEOA2008.pdf>

⁶⁹Inclusive Postsecondary Education for Students with Intellectual Disabilities. URL: <https://www.pacer.org/transition/learning-center/postsecondary/college-options.asp>

⁷⁰ Inclusive Post-Secondary Education. URL: <https://inclusionAlberta.org/what-we-do/inclusive-post-secondary/>

репетитора або самостійно проходять навчання на курсах коледжу для отримання сертифікату або ступеня для аудиту або кредиту⁷¹.

Законом НЕОА врегульовані повноваження Консультативної комісії з доступності навчальних матеріалів у вищій освіті для студентів з обмеженими можливостями та внесені поправки до розділу 901 Закону про освіту глухих 1986 року (EDA), відповідно до яких Національний центр навчання глухих імені Лорана Клерка визнано центром, в якому розробляються академічні стандарти змісту досягнень (знань) і оцінювання для університетів.

Важливим аспектом забезпечення інклюзивної освіти у США є підготовка викладача-професіонала з розвиненими комунікативними якостями, інноваційним мисленням, розумінням інклюзивного освітнього процесу, умінням застосовувати кращий досвід у власній практичній діяльності. Підготовку таких фахівців здійснюють університети США. У процесі підготовки педагога інклюзивних класів і викладачі коледжів мають володіти широким спектром методів проблемного та групового навчання щодо залучення осіб з особливими потребами до занять. Базовим компонентом підготовки фахівців вважають оволодіння навичками організації різних форм навчання: індивідуального, групового, колективного.

Низку положень щодо забезпечення рівності прав і заборони дискримінації у всіх сферах суспільного життя осіб з обмеженими можливостями містить Закон про американців з інвалідністю (Americans With Disabilities Act (ADA), 1990 р.)⁷². Окрім того, Рішенням Верховного суду США у справі Олмстед проти ЛС від 22 червня 1999 року сегрегація людей з обмеженими можливостями визнана незаконною дискримінацією, тому кожний штат забезпечує осіб з інвалідністю можливістю отримувати послуги в умовах, які найбільше відповідають їхнім потребам. Вказане рішення стало підставою для внесення змін у всі галузі законодавства, якими виключалися будь-які обмеження у наданні послуг, у тому числі освітніх, інституційні обмеження або бар'єри у просторовому доступі⁷³ для осіб з обмеженими можливостями. Щодо законодавчого забезпечення вимог безбар'єрності приміщень і територій ЗВО, то такі вимоги є загальними і поширюються на будь-яке будівництво нових об'єктів або зміни (ремонт) існуючих об'єктів відповідно до додатку А частини 36 розділу 28 Кодексу федеральних правил – недискримінація за ознакою інвалідності у публічних місцях та комерційних об'єктах («Посібник із забезпечення доступності будівель та споруд

---

⁷¹ Debra Hart. Inclusion Postsecondary Education Options for Students with Intellectual Disabilities. URL: https://www.researchgate.net/publication/238774096_INCLUSION_Postsecondary_Education_Options_for_Students_with_Intellectual_Disabilities

⁷² Grigal M. Postsecondary Education for People with Intellectual Disability: Current Issues and Critical Challenges. *INCLUSION*. 2013, Vol. 1. P. 50–63.

⁷³ Olmstead, commissioner, Georgia department of human resources, et al. v. L. C., BY ZIMRING, Guardian ad Litem and next friend, et al. No. 98-536. United States Supreme Court. Argued April 21, 1999. URL: https://scholar.google.com.ua/scholar_case?case=1057318245348059744&q=Olmstead+v.+L.C.,+527+U.S&hl=en&as_sdt=2006&as_vis=1

для американців з обмеженими можливостями»)⁷⁴ або додатку А підрозділу 101-19.6 розділу 41 Кодексу федеральних правил «Єдині федеральні стандарти доступності»).

Моніторинг законодавства США свідчить про наявність у кожному штаті нормативних актів щодо забезпечення отримання освіти особами з обмеженими можливостями. Так Закон штату Массачусетс (Білл 4561) про інклюзивну грантову програму подвійного зарахування (An Act relative to the inclusive concurrent enrollment grant program, 2016 р.) передбачає повноваження Департаменту освіти штату щодо фінансування місцевих ЗВО і шкільних комітетів, які співпрацюють з ними, на реалізацію інклюзивних грантових програм «подвійного зарахування»⁷⁵, а Закон H4695 про створення можливостей вищої освіти для студентів з інтелектуальними вадами, аутизмом та іншими порушеннями розвитку 2022 року скасував низку вимог, дотримання яких було обов'язковим для участі особи в інклюзивних курсах бакалаврату⁷⁶. Поміж інших законодавчих актів окремих штатів варто зазначити: Резолюцію сенату штату Джорджія (642) про створення Дослідницького комітету вищої освіти і можливостей працевлаштування особі з труднощами у навчанні та особливостями розвитку (House Study Committee on Postsecondary Education and Employment Options for Individuals with Intellectual and Development Disabilities, 2015 р.); Білл сенату штату Флоріда (672) про Програми післясередньої освіти та програми переходу (Florida Postsecondary Comprehensive Transition Program Act, 2016 р.); Білл штату Кентукі (158) про фінансову допомогу студентам з обмеженим рівнем інтелектуального розвитку (AN ACT relating to postsecondary financial aid for students with intellectual disabilities, 2016 р.) тощо. Кожний штат самостійно вирішує питання щодо застосування різних моделей післясередньої освіти або програм переходу. Розмір стипендій для осіб з обмеженими можливостями залежить від фінансових можливостей кожного штату.

У **Великій Британії** інклюзію здебільшого вважають етичним зобов'язанням держави і суспільства. Відповідно до статті 91 Закону про рівність 2010 року⁷⁷ уповноважені у сфері освіти установи Англії, Уельсу, Шотландії забезпечують дотримання закладами освіти положень законодавства щодо заборони дискримінації осіб з інвалідністю, зокрема щодо умов та під час прийняття / неприйняття особи як студента. ЗВО не мають права дискримінувати студента способом організації його навчання і повинні надавати доступ до переваг,

---

⁷⁴ 28 CFR part 36 — non discrimination on the basis of disability by public accommodations and in commercial facilities. URL: <https://www.law.cornell.edu/cfr/text/28/part-36>

⁷⁵ An Act relative to the inclusive concurrent enrollment grant program. URL: <https://legiscan.com/MA/text/H4561/id/1424103>

⁷⁶ An Act creating higher education opportunities for students with intellectual disabilities, autism, and other developmental disabilities. (House, No. 4695). URL: https://thinkcollege.net/sites/default/files/files/resources/MA_H4695%20%282022%29.pdf

⁷⁷ Equality Act 2010. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2010/15>

об'єктів і послуг. Заклади освіти не повинні дискримінувати особу з інвалідністю під час прийняття рішення про надання / ненадання особі кваліфікації.

Закон про подальшу та вищу освіту 1992 року визначає організаційно-правові засади фінансування та управління подальшою та вищою освітою в Англії та Уельсі. Цей закон скасовував відмінності між коледжами та університетами (відомий як «бінарний» розрив), чітко розмежовував вищу та середню освіту (додаткова і подальша), але не передбачив положень про інклюзію⁷⁸. Ідею інклюзії у вищій освіті у Великій Британії пов'язують з поширенням концепції соціальної моделі інвалідності⁷⁹, за допомогою якої інклюзія розглядається як радикальна зміна всіх аспектів освіти та процесу навчання зокрема збільшення кількості різних структур, навчальних програм і стилів викладання. Так Закон про дітей та сім'ю 2014 року⁸⁰ встановлює обов'язок всіх закладів освіти докласти необхідних зусиль задля забезпечення спеціальних освітніх умови для дітей і студентів з особливими освітніми потребами.

Відповідно до статті 8 Закону про хронічно хворих та інвалідів 1970 року⁸¹ будь-яка особа, яка займається будівництвом будівлі університету, а також приміщень в них, зобов'язана дотримуватися вимог, відповідно до яких приміщення повинні бути доступними, у тому числі всередині, для осіб з інвалідністю. Аналогічні вимоги є щодо місць для паркування і санітарно-гігієнічних приміщень. Такі вимоги є обов'язковими для: університетів, університетських коледжів, аудиторій університетів; закладів вищої освіти, відповідно до розділу 91(5) Закону про подальшу та вищу освіту 1992 року; закладів, які надають вищу освіту або подальшу освіту (або те й інше), які утримуються або їм надають допомогу місцеві органи влади тощо.

Проведений у 2021 році фахівцями у сфері освіти моніторинг документів з вебсайтів 24 університетів Великої Британії дозволив виокремити два способи організації інклюзивного викладання і навчання у вищій освіті. Перший – універсальний дизайн навчання (загальні методи навчання повинні бути розроблені таким чином, щоб задовольнити потреби всіх студентів). Другий – «диференційоване навчання» або «диференціація» (приспособлення викладання до різних потреб студентів). Однак у більшості випадків у політиці університетів інклюзія розглядалася і як право, і як обов'язок, і як спосіб взаємодії, який стосується всіх суб'єктів: студентів, викладачів, співробітників, персоналу тощо з особливою увагою до захищених груп, згаданих у Законі про рівність 2010 року. Зазначені групи мають одну або декілька захищених характеристик: вік; інвалідність; зміна статі; шлюб і цивільне партнерство; вагітність і материнство; раса; релігія або переконання; сексуальна орієнтація⁸².

⁷⁸ Further and Higher Education Act 1992. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1992/13>

⁷⁹ George Koutsouris, Lauren Stentiford, Brahm Norwich. A critical exploration of inclusion policies of elite UK universities. URL: <https://bera-journals.onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/berj.3799>

⁸⁰ Children and Families Act 2014. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2014/6/enacted>

⁸¹ Chronically Sick and Disabled Persons Act 1970. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1970/44>

⁸² Russell Group URL: <https://russellgroup.ac.uk/about/our-universities/>

Висновки

Законодавство держав, чий досвід розглядався у сфері визначення вимог інклюзивності та безбар'єрності у закладах вищої освіти, має трирівневу конструкцію – норми міжнародного права, що імплементовані до національного законодавства, конституційно-правові основи, спеціальні закони і відповідає принципу недискримінації осіб за ознакою інвалідності, що закріплений у Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю 2006 року. На конституційному рівні заборонено дискримінацію, зокрема за ознакою наявності інвалідності, а також закріплено право на освіту для всіх.

Норми законодавства, якими визначено спеціальні критерії щодо інклюзивності та безбар'єрності у закладах вищої освіти, містяться не в одному, а у декількох законодавчих актах, на законодавчому та підзаконному рівнях. Наприклад, вимоги щодо інклюзивності визначено профільним законом про освіту (Італія, Чехія, Франція, США) або вищу освіту (Німеччина, Польща, Чехія, Швеція, США, Велика Британія), законом про права осіб з особливими потребами (Польща, Італія, США), іншими законами у соціальній сфері (Франція), законами про протидію дискримінації (Швеція, Велика Британія). Вимоги до безбар'єрності – спеціальним законом про забезпечення доступності для осіб з особливими потребами (Польща), законом у сфері будівництва (Італія, Чехія, Франція), законом про права осіб з обмеженими можливостями (Велика Британія).

Національне законодавство постійно удосконалюється шляхом внесення змін або прийняття нових актів. Наприклад, у Польщі очікується суттєве оновлення законодавчого забезпечення інклюзивності освіти, зокрема вищої.

Для забезпечення інклюзивності та безбар'єрності у ЗВО законодавством держав, чий досвід вивчався, передбачалися корективи в освіті та освітніх послугах, що відповідають стану здоров'я студента, і охоплюють весь цикл освітнього процесу – процедуру прийому, методологію викладання, організацію навчального процесу, оцінювання досягнень студентів, зокрема іспити і освітнє середовище.

Наприклад, під час іспитів використовуються спеціальні технічні засоби, еквівалентні тести, зокрема: коригується тривалість іспиту за пропозицією спеціалізованої репетиторської служби (Німеччина, Італія, Франція); передбачається фінансова допомога у формі спеціальної стипендії, покриття органами місцевого самоврядування транспортних витрат, грантів (Польща, Франція, США); запроваджується використання індивідуального навчального плану як складової індивідуального проекту, що розробляється муніципалітетом за погодженням з місцевими департаментами охорони здоров'я, і становить собою комплекс послуг у сфері освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, культури, відпочинку, спорту тощо (Італія); забезпечуються студенти технічним обладнанням, засобами навчання, технічною допомогою у будь-якій іншій формі на індивідуальному рівні та на рівні ЗВО (Італія, Франція); оприлюднюється інформація про доступність для осіб з обмеженими можливостями акредитованих

освітніх програм, що пропонуються ЗВО (Чехія); дозволяється індивідуальне відвідування занять зі сторонньою, технічною та медико-соціальною допомогою (Франція).

Становить особливий інтерес ґрунтовний підхід, передбачений законодавством Швеції. У ЗВО на постійній основі здійснюється дослідження наявності в цих установах ризиків дискримінації та інших перешкод для реалізації рівних прав та можливостей. У разі виявлення відповідних ризиків і перешкод аналізуються причини, які призвели до такої ситуації, а також здійснюються профілактичні, стимулюючі і обґрунтовані заходи. За результатами моніторингу відповідної діяльності здійснюється її оцінювання.

Для забезпечення безбар'єрності у ЗВО законодавством встановлено обов'язковість щодо проектування і спорудження будівель таким чином, щоб під час їх використання, обслуговування та експлуатації було враховано доступність для осіб з обмеженими можливостями. Додатково визначені вимоги щодо цифрової доступності вебсайтів і мобільних додатків ЗВО.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

* Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.